

Кримінальне право

УДК 343.322 (477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17958969>

**Кримінальна відповідальність військовослужбовців за державну зраду,
вчинену в умовах воєнного стану**

Орловська Наталя Анатоліївна,

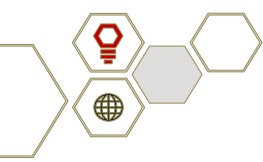
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри національного та міжнародного права,
Одеський національний морський університет,
м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-4400-560X>

Степанова Юлія Петрівна,

доктор юридичних наук, старша дослідниця,
заступниця начальника науково-дослідного відділу,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-7698-3486>

Прийнято: 22.11.2025 | Опубліковано: 30.11.2025

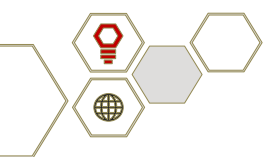
***Анотація.** З початком повномасштабного вторгнення актуалізувалися питання кримінальної відповідальності військовослужбовців за державну зраду в умовах воєнного стану. Метою статті є формування та аргументація авторського бачення подолання теоретичних і прикладних проблем регламентації кримінальної відповідальності військовослужбовців за державну зраду в умовах воєнного стану.*

Наукова новизна полягає в уточненні а) розуміння безпосереднього об'єкту посягання з огляду на підстави кваліфікації вчиненого за сукупності кримінальних правопорушень; б) значення ознаки «умови воєнного стану» для кваліфікації державної зради, а також в пропозиції доповнення КК України нормами про відповідальність окремих категорій військовослужбовців.

У статті розглянуто положення законодавчих актів в сфері національної безпеки, фахові джерела та судова практика з питань кримінальної відповідальності військовослужбовців за державну зраду. Доводиться, що при вчиненні державної зради військовослужбовцем безпосереднім об'єктом посягання є воєнна безпека та той аспект національної безпеки України, який визначається службовою діяльністю суб'єкта. Показано, що військовослужбовці вчиняють державну зраду переважно у формі переходу на бік ворога, що обумовлює кваліфікацію вчиненого як сукупності кримінальних правопорушень – державної зради, дезертирства та інших військових кримінальних правопорушень. Наголошується на індивідуалізації покарання військовослужбовців через призначення додаткових покарань. Доводиться, що «умови воєнного стану» є кваліфікуючою, а не конститутивною ознакою державної зради. Виявлено пробіл нормативного регулювання відповідальності окремих категорій військовослужбовців.

Практична значущість дослідження полягає в орієнтації правозастосовної практики на врахування специфіки безпосереднього об'єкту посягання та форми діяння при вчиненні державної зради військовослужбовцем. Рекомендовано доповнити розділ I Особливої частини нормою про кримінальну відповідальність іноземців та осіб без громадянства, які проходять службу в лавах Сил Оборони України, за перехід на бік ворога в умовах воєнного стану.

Ключові слова: національна безпека; воєнна безпека; державна зрада; перехід на бік ворога; кримінальні правопорушення військовослужбовців; воєнний стан.

Criminal liability of militaries for treason committed under martial law

Nataliia Orlovska,

Doctor of Laws, prof,

Head of National and International Law Department,

Odesa National Maritime University,

Odesa, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-4400-560X>

Yulia Stepanova,

Doctor of Laws, Senior Researcher,

Deputy chief of Science Research Department,

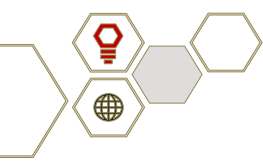
Bogdan Khmelnytsky National Academy

of the State Border Guard Service of Ukraine

Khmelnytsky, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-4400-560X>

Abstract. *With the start of a full-scale invasion, issues of criminal liability of militaries for treason under martial law have become topical. The purpose of the article is to form and argue the author's vision of overcoming theoretical and applied problems of regulating the criminal liability of militaries for treason under martial law.*

The scientific novelty lies in clarifying a) the understanding of the direct object of the offence, taking into account the grounds for qualifying the act as a combination of criminal offences; b) the significance of the feature of 'martial law'

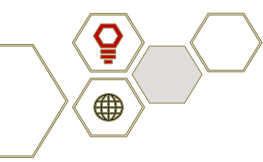
for qualifying treason, as well as in the proposal to supplement the CC of Ukraine with provisions on the liability of certain categories of militaries.

The article examines the provisions of legislative acts in the national security field, professional sources, and judicial practice on the criminal liability of militaries for treason. It is argued that when a military person commits treason, the direct object of the offense is military security and that aspect of Ukraine's national security that is determined by the official activities of the subject. It is shown that militaries commit treason mainly in the form of defecting to the enemy, which determines the qualification of the act as a combination of criminal offenses – treason, desertion, and other military criminal offenses. The individualization of punishment for militaries through the imposition of additional penalties is emphasized. It is argued that “conditions of martial law” are a qualifying, rather than a constitutive, feature of treason. A gap in the regulatory framework governing the liability of certain categories of militaries has been identified.

The practical significance of the study lies in the orientation of law enforcement practice towards taking into account the specifics of the direct object of the offence and the form of the act when a military person commits treason. It is recommended to supplement Section I of the Special Part with a provision on the criminal liability of foreigners and stateless persons serving in the Armed Forces of Ukraine for defecting to the enemy under martial law.

Keywords: *national security; military security; treason; defecting to the enemy; criminal offenses of militaries; martial law.*

Постановка проблеми. З початку гібридної агресії РФ проти України держава стикнулася з фактами зрадництва військовослужбовців. За наявними даними не зрадили Україні: серед прикордонників лише 29,7% осіб, військовослужбовців ЗСУ – 29,6%, працівників СБУ – 10,8% [1, с.175]. Це актуалізувало питання про притягнення таких осіб до кримінальної

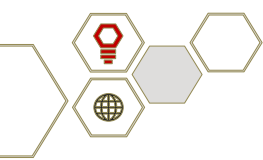

відповідальності. Відповідно, з 2014 р. почала формуватися правозастосовна практика, у першу чергу, щодо такої форми державної зради як перехід на бік ворога в період збройного конфлікту: а) за ч.1 ст.111 КК кваліфікувалися дії, вчинені після 20 лютого 2014 р. в АРК як на тимчасово окупованій території; б) щодо аналогічних проявів на території окремих районів Донецької та Луганської областей суди застосовували ст.258-3 КК, виходячи з визнання «ДНР» та «ЛНР» терористичними організаціями [1, с.177; 2].

Після повномасштабного вторгнення відбулося зростання рівня зареєстрованих фактів державної зради, хоча згодом почали фіксуватися незначні зниження (2022 р. – 1957 кримінальних правопорушень; 2023 р. – 1160; у 2024 р. – 1109 [3]). При цьому зберігається домінування переходу на бік ворога над іншими формами державної зради. Зокрема, аналіз винесених у 2022 р. вироків свідчить, що діяння лише в 1 випадку були кваліфіковані як шпигунство, в інших випадках - як перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, а згодом в умовах воєнного стану [4, с.121].

Державна зрада в лавах Сил Оборони України сприймається особливо болісно. Такі факти безпосередньо впливають на суттєве зниження обороноздатності України, підривають бойовий дух війська та резистентність до інформаційного впливу ворога. Тому, враховуючи суттєві зміни до ст.111 КК, доповнення кримінального закону нормами про кримінальну відповідальність за нові види правопорушень проти основ національної безпеки України (ст.111-1, 111-2 КК), слід наголосити на актуалізації проблематики кримінальної відповідальності військовослужбовців за державну зраду, вчинену в умовах воєнного стану.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що питання кримінальної відповідальності за державну зраду, вчинену в умовах воєнного стану, активно обговорюється на рівні фахових статей (О.Бантисhev (2024), О.Зайцев (2023), О.Марін (2022), Р.Черняк (2023) та ін.) і доповідей на наукових форумах

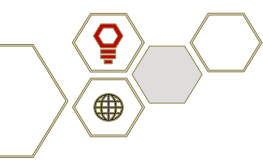
(наприклад, Ю.Коломієць (2022)). Прикладні аспекти даної проблеми були висвітлені у практичному poradniku для слідчих СБУ «Злочинна колаборація в умовах збройної агресії»(2023). Але особливості кримінальної відповідальності військовослужбовців за державну зраду лише в окремих випадках ставали предметом досліджень (наприклад, дисертація Н.Кончук «Кримінальна відповідальність за державну зраду» (2019)).

Однак виклики, з якими стикнулися слідча та судова практика щодо державної зради, яка вчиняється військовослужбовцями після початку повномасштабного вторгнення, потребують опрацювання низки проблемних аспектів. Так, є **доцільність додатково висвітлити** питання: а) безпосереднього об'єкту посягання при вчиненні державної зради військовослужбовцями, із чим пов'язані й підстави кваліфікації вчиненого за сукупністю кримінальних правопорушень; б) значення ознаки «умови воєнного стану» для кваліфікації державної зради; в) необхідності диференціації кримінальної відповідальності окремих категорій військовослужбовців.

У даній статті буде представлено підхід до зазначених питань, адже їх розв'язання є умовою удосконалення приписів Особливої частини КК і правозастосовної практики.

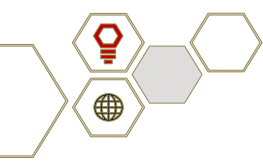
З огляду на викладене **метою даної статті** є формування та аргументація авторського бачення особливостей кримінальної відповідальності військовослужбовців за державну зраду, вчинену в умовах воєнного стану, а також перспектив усунення виявлених проблем регламентації такої відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Розгляд заявлених проблем, у першу чергу, пов'язаний з аналізом родового об'єкту кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Його розуміння обумовлене, насамперед, основами і принципами національної безпеки, визначеними у

Законі України «Про національну безпеку України» [5]. У цьому контексті важливе значення має й рішення Конституційного Суду України від 19 червня 2024 р. № 7-р(П)/2024, у якому наголошено, що «держава має позитивний обов'язок ... в умовах воєнного стану гарантувати посилений захист суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, обороноздатності, державної, економічної й інформаційної безпеки України та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, що посягають на зазначені надважливі конституційні публічні інтереси» [6]. З огляду на це, у якості родового об'єкту зазначеної групи кримінальних правопорушень доцільно розуміти суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (національної безпеки України). Що стосується власне державної зради, то законодавець прямо визначає спрямування діяння у ч.1 ст.111 КК. З огляду на це, безпосередній об'єкт державної зради можна визначати як суспільні відносини щодо забезпечення фундаментальних конституційних публічних інтересів у сфері державної безпеки, воєнній, інформаційній, економічній і науково-технологічній сферах.

Зрозуміло, для розуміння безпосереднього об'єкту конкретного посягання слід враховувати форму реалізації об'єктивної сторони державної зради. Поряд із цим необхідно брати до уваги і характеристики суб'єкта. Звернемо увагу, що хоча військовослужбовець формально не визначається як конкретно-спеціальний суб'єкт державної зради, однак, дивлячись через призму завдань та функцій військового формування, до складу якого належить військовий, безпосередній об'єкт та предмет (за наявності) конкретного посягання кореспондує з особливостями, обумовленими саме службовою діяльністю особи. Наприклад, у червні 2024 р. було викрито прикордонника (військовослужбовця за контрактом, начальника відділення прикордонного

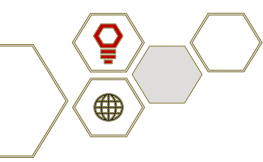
загону), який на виконання завдання російських спецслужб збирав інформацію про українські війська, які дислокуються у Волинській області та обороняють прикордоння з білоруссю, про проходження ліній оборони, чисельність військових підрозділів, а також намагався передати координати складів із озброєнням та боєприпасами[7]. У даному випадку діяння правопорушника було спрямовано на заподіяння шкоди воєнній та прикордонній безпеці України:

з одного боку, в умовах воєнного стану, коли воєнні загрози виявляються як у фактичних бойових діях, так і в гібридних загрозах, безпосереднім об'єктом державної зради, вчиненої на користь рф, є, насамперед, воєнна безпека України;

з іншого, використання зазначеної інформації могло негативно вплинути на забезпечення обороноздатності та боєготовності органів та підрозділів охорони державного кордону, неможливості виконання завдань із забезпечення недоторканості державного кордону.

Предметом кримінального правопорушення у даному випадку є інформація, яку особа збирала та мала намір передати спецслужбам рф, зокрема і та, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

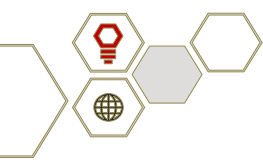
Як було вже зазначено, у переважній більшості випадків військовослужбовці вчиняють державну зраду у формі переходу на бік ворога, і найчастіше - шляхом відмови продовжувати виконувати обов'язки несення військової служби у військових формуваннях України та вступу на службу до збройних сил рф. У цьому контексті слід погодитися, що такий перехід безпосередньо пов'язаний зі спричиненням шкоди складовим національної безпеки саме завдяки наміру суб'єкта вести бойові дії на боці ворога. В цьому полягає головна відмінність державної зради від кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби [8, с.97].

Відповідно, при переході військовослужбовців на бік ворога діяння має кваліфікуватися за сукупністю державної зради та дезертирства (ст. 111 та 408 КК). Наприклад, вироком Київського районного суду м. Одеси від 30 січня 2024 р. засуджено Л., командира великого підводного човна «Запоріжжя» Командування ВМС ЗСУ, капітана 1-го рангу, за ч.1 ст.111 та ч.1 ст.408 КК. Діяння Л. виразилось у наступному: 1) у травні 2014 р., під час окупації АРК особа відмовилась вивести великий підводний човен «Запоріжжя» на материкову територію України, виконувати обов'язки несення військової служби у ЗСУ та заявила про намір проходити службу в збройних силах рф; 2) у 2014 р. уклала контракт про проходження служби у збройних силах рф [9].

При цьому перехід військовослужбовця на бік ворога може супроводжуватися ще й іншими кримінальними правопорушеннями (наприклад, диверсією, вбивством, здачею або залишенням ворогові засобів ведення війни, самовільним залишенням поля бою або відмовою діяти зброєю, добровільною здачею в полон), це має бути враховане при остаточній кваліфікації [8, с.102; 10].

Ще одним важливим аспектом є розуміння ознаки «в умовах воєнного стану». Наприклад, Ю.Коломієць зазначає, що у діючій редакції законодавець штучно обмежив застосування ст.111 КК, відповідно, кримінально карним є лише перехід на бік ворога в період збройного конфлікту в умовах воєнного стану [11, с.268]. З цього випливає, що, на думку дослідниці, період збройного конфлікту та воєнний стан збігаються, а це тягне неможливість кваліфікації державної зради у формі переходу на бік ворога за ч.1 ст.111 КК. О.Марін наголошує, що ознака «в умовах воєнного стану» може вважатися конститутивною ознакою державної зради у формі переходу на бік ворога, тому такий перехід в умовах воєнного стану навіть без наявності періоду збройного конфлікту має тягнути відповідальність за ч.2 ст.111 КК [12]. Обидва автори дійшли схожих висновків, хоча й з різним обґрунтуванням.

На нашу думку, період збройного конфлікту та умови воєнного стану – це дві різні ознаки:

1. Щодо періоду збройного конфлікту, то він не визначається у діючому законодавстві, але найближчим за змістом поняттям вважаємо воєнний час. Згідно ч.3 ст.4 Закону України «Про оборону України» це проміжок часу, який триває з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій і закінчується у день і час припинення стану війни [13]. Воєнний час – це юридичний еквівалент хронологічних меж збройної агресії, адже згідно Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом ООН, є достатнім свідченням акту агресії [14]. Іншими словами, початок воєнного часу не вимагає оголошення стану війни, що і передбачено ст.3 згаданої Резолюції.

2. Воєнний стан. Аналіз положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [15] дає підстави визначити основні ознаки поняття «воєнний стан»:

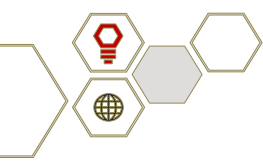
це особливий правовий режим, регламентація якого здійснюється на підставі Конституції України, профільного Закону, Указу Президента про введення воєнного стану на певній території, затвердженого Верховною Радою України;

він запроваджується в Україні в цілому або в окремих її місцевостях;

підставою запровадження є збройна агресія, загроза нападу, небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності;

змістом воєнного стану є особливі правовідносини між державою та громадянським суспільством;

протягом воєнного стану запроваджується тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина,

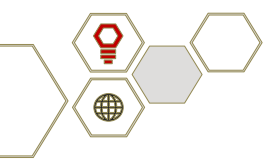
прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Таким чином, збройна агресія є підставою запровадження воєнного стану. 24 лютого 2022 р. через збройну агресію (міжнародний збройний конфлікт) в Україні виникло право на самозахист. Для відсічі збройної агресії Президент України підписав, а Верховна Рада України затвердила укази про введення воєнного стану, оголошення загальної мобілізації та про використання Збройних сил України й інших військових формувань. Фактично воєнний стан як особливий правовий режим дозволяє належним чином організувати відбиття збройного нападу на державу. У цьому сенсі протягом існування воєнного стану мають бути забезпечена захищеність національних інтересів України від воєнних загроз (п.2 ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України» [5]).

Відповідно, воєнний стан є особливим правовим режимом, завданням якого є організація відбиття збройної агресії та захист національних інтересів від воєнних загроз. У цьому контексті можна погодитися з М.І.Хавронюком, який зазначає, що збройний конфлікт може відбуватися без запровадження воєнного стану [16, с. 334-340].

Таким чином, а) воєнний стан не запроваджується без наявності збройного конфлікту і б) конститутивною ознакою переходу на бік ворога є період збройного конфлікту, а відсильна диспозиція ч.2 ст.111 КК передбачає умови воєнного стану саме як кваліфікуючу ознаку.

Окремим проблемним питанням є доцільність диференціації кримінальної відповідальності за державну зраду, яка вчиняється військовослужбовцями в умовах воєнного стану. Слід зазначити, що ще у 2019 р. у дисертації Н.Кончук було сформульовано пропозицію доповнити ст. 111 КК частиною 2 такого змісту: «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені військовослужбовцем чи службовою особою, яка займає особливо

відповідальне становище» [17, с.188]. Відповідно, авторка наголосила, що вчинення будь-якої форми державної зради військовослужбовцем як конкретно-спеціальним суб'єктом доцільно вважати кваліфікуючою ознакою. Згодом це бачення було підтримано Ю.Коломієць, яка зазначила, що державна зрада, вчинена, зокрема, військовослужбовцями ЗСУ та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, є другою за ступенем суспільної небезпечності після державної зради, вчиненої державними чи політичними діячами [11, с.268].

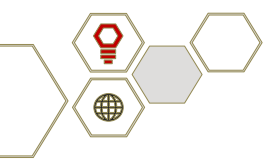
Не заперечуючи впливу характеристик суб'єкта на диференціацію кримінальної відповідальності, вважаємо перебільшенням оцінку державної зради, яка вчиняється військовослужбовцями, як кваліфікованого складу:

по-перше, таке бачення не враховує різного функціоналу та, відповідно, статусу військовослужбовців, які мають різні військові звання та обіймають різні посади;

по-друге, не є очевидною доцільність запропонованої диференціації кримінальної відповідальності у мирний час.

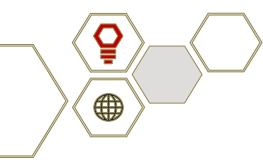
Вбачається, виходом може стати індивідуалізація покарання. Так, аналіз обвинувальних вироків за державну зраду, яка вчинялася військовослужбовцями (досліджено 26 вироків, які були винесені у період з 24.02.2025 р. по 30.12.2024 р.), показав, що у таких випадках призначалось також позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового звання.

Однак більш нагальним, на нашу думку, є усунення пробільності регламентації відповідальності за перехід на бік ворога в умовах воєнного стану щодо іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу в ЗСУ та інших формуваннях, створених відповідно до законів України (ч.6 ст.1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу»). На сьогодні такі дії можуть бути кваліфіковані як дезертирство. У цей же час, як

було зазначено, безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та військових кримінальних правопорушень є різними. Тому, оскільки перехід на бік ворога в умовах воєнного стану будь-яким військовослужбовцем завдає суттєвої шкоди воєнній безпеці як складової національної безпеки України, є підстави поставити питання про доповнення I розділу Особливої частини КК України ст.111-3, у якій передбачити кримінальну відповідальність за перехід на бік ворога в умовах воєнного стану, іноземцями та особами без громадянства, які проходять військову службу у ЗСУ та інших військових формуваннях, створених відповідно до законів України.

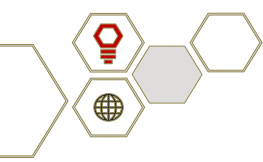
Висновки. У роботі доведено, що при вчиненні державної зради військовослужбовцем безпосереднім об'єктом посягання є воєнна безпека та той аспект національної безпеки України, який кореспондує специфіці службової діяльності військовослужбовця. З'ясовано, що оскільки у більшості випадків військовослужбовці вчиняють державну зраду у формі переходу на бік ворога, це обумовлює кваліфікацію вчиненого як сукупності кримінальних правопорушень – державної зради та дезертирства, за необхідності – й інших кримінальних правопорушень (у першу чергу, військових). Показано, що умови воєнного стану є кваліфікуючою, а не конститутивною ознакою державної зради, оскільки збройний конфлікт може бути наявним без запровадження правового режиму воєнного стану. При цьому безпосередній об'єкт державної зради, яка вчиняється військовослужбовцем, не змінюється. Виявлено пробіл нормативного регулювання відповідальності іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у ЗСУ та інших військових формуваннях, створених відповідно до законів України, за перехід на бік ворога в умовах воєнного стану. У якості рекомендації законодавцеві запропоновано доповнити розділ I Особливої частини ст.111-3, у якій передбачити кримінальну відповідальність за такі діяння.

Викладене відкриває **перспективи подальших досліджень** удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування щодо кримінальної відповідальності військовослужбовців за державну зраду в умовах воєнного стану, у тому числі, іноземців та осіб без громадянства, які проходять службу в лавах Сил Оборони України, за перехід на бік ворога.

Список використаних джерел:

1. Зайцев О.В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014–2022 років). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 78: ч.2. С.174–179. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.27>
2. Зайцев О.В. До проблеми кваліфікації державної зради у разі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту (аналіз судової практики 2014-2018 рр.). *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О.Дідоренка*. 2019. №2(86). С.258-269. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.258-269>
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 1.10.2025)
4. Черняк Р.А. Кримінальна відповідальність за державну зраду, вчинену в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 64. С.120-125. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.23>
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. №2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 1.10.2025)
6. Рішення Конституційного Суду України від 19.06.2024 р. № 7-р(П)/2024 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності)

ч.6 ст.176 КПК України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/3161-voyenna-bezpeka> (дата звернення: 1.10.2025)

7. СБУ затримали «крота» фсб, який шпигував на українсько-білоруському кордоні. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zatrymala-krota-fsb-yakui-shpyhuvav-dlia-rf-na-ukrainskobiloruskomu-kordoni> (дата звернення: 1.10.2025)

8. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. poradnik z kримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В.Малюка. Київ: Алерта, 2023. 312 с.

9. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 30.01.2024 р., судова справа № 331/2025/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116633746> (дата звернення: 1.10.2025)

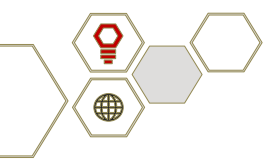
10. Бантишев О. Державна зрада в умовах військових дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №3. С.392-394. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/94>

11. Коломієць Ю.Ю. Державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття: у 2 т. : матер. Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 265-268.*

12. Марін О. Кримінально-правові варіації державної зради у кримінальному кодексі України. *Право України*. 2022. №11. С. 60–75. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-11-060>

13. Про оборону України: Закон України від 6.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 1.10.2025)

14. Визначення агресії: затверджено Резолюцією 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 р. URL:

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml (дата звернення: 1.10.2025)

15. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 1.10.2025)

16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 11 січня. 2019 р.; за заг. ред. за ред. М.І. Мельника, М.І.Хавронюка. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

17. Кончук Н.С. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 218 с.